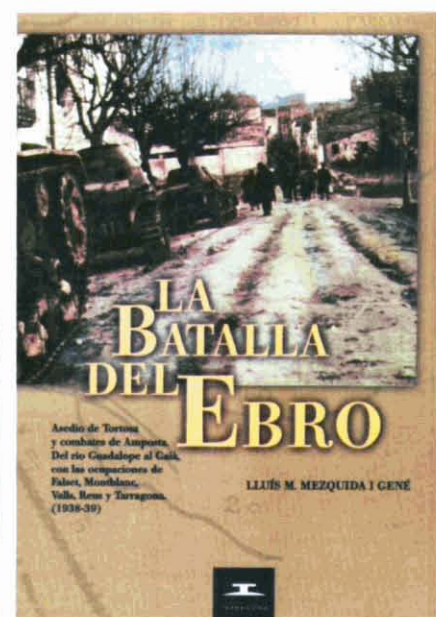
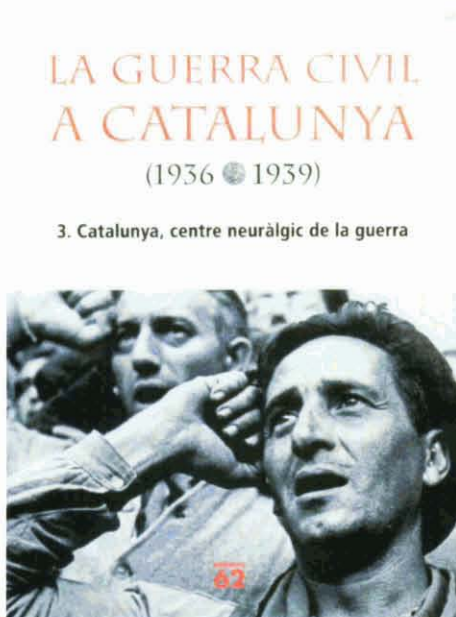
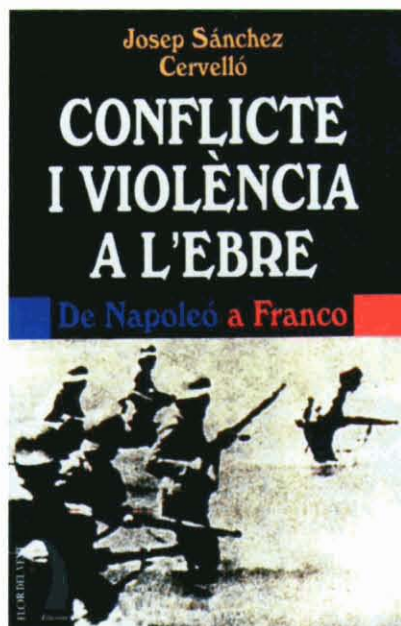
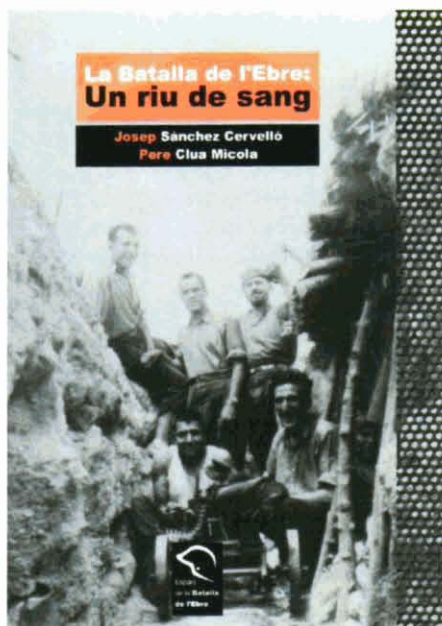
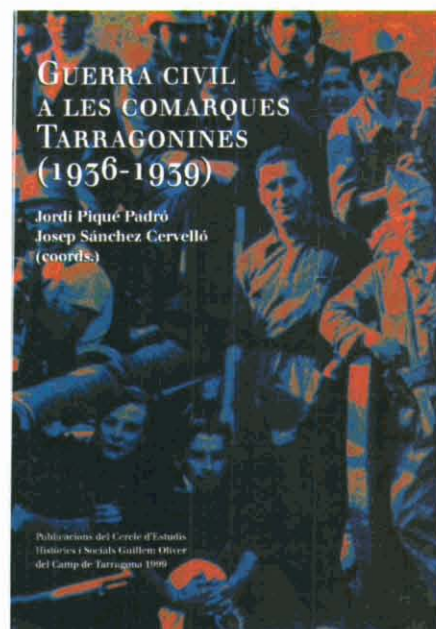
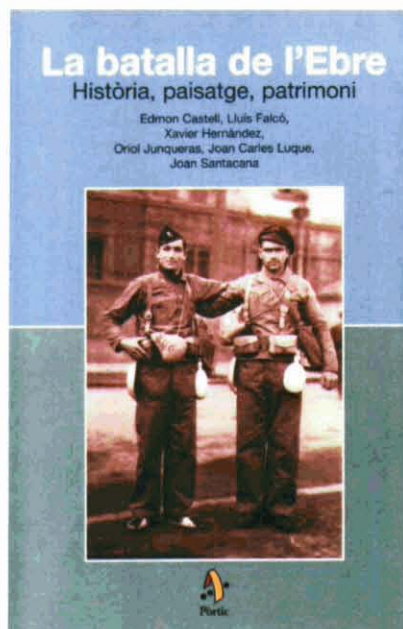

Assaig bibliogràfic

La Batalla de l'Ebre

Neus Pallarès

2008 és, ho esta sent, un any de commemoracions. En primer lloc s'acompleixen els dos-cents anys de la Guerra del Francès, també anomenada de la Independència. En segon, recordem-ho, en fa setanta de la Batalla de l'Ebre, que colpí amb força les nostres terres. Encertadament o no, a primer cop d'ull podríem creure que res no té a veure un fet amb l'altre. I per a molts, sens dubte, ambdós són esdeveniments llunyans i sense interès de cap mena.

Tanmateix alguns historiadors han assenyalat 1808 i les convulsions que llavors començaren con l'instat del naixement de les dues Espanyes. Tot un tòpic si voleu. Absolutisme i tradició versus liberalisme i constitucionalisme, rebug per part d'amplis sectors no mancats de poder de les noves idees que, sorgides de la Il·lustració, de la Revolució Francesa i de les primeres independències al continent americà, s'estenen arreu d'Europa. L'enfrontament entre les dues tendències a casa nostra no estaria mancat de virulència i es perllongaria durant tot el segle XIX. D'acord amb aquests postulats la guerra civil de 1936-39 en seria, potser, el darrer acte.

De la contesa s'ha dit que tingué el seu moment culminant en la Batalla de l'Ebre. De juliol a novembre de 1938, gairebé sis mesos, guerra de desgast, despietada, que convertí pobles sencers en un munt de runes i dessagna ambdós exercits. En acabar es veié ja clarament de quin bàndol es decantava la victòria. Si hom pot parlar de victòria.

Moltes vegades ens hem preguntat que fou el que realment succeí, com, per que. La resposta no és fàcil, les versions són diferents, tothom ens donarà la seva. Resten els testimonis directes, malauradament cada cop menys nombrosos, tenim bibliografia a l'abast. Aquesta sí, aquesta és ingent. Un historiador com Preston assenjala l'existència, ja a l'any 1965, d'uns 15.000 títols, evidentment de qualitat ben diversa. Ben diversa i en massa ocasions mancada d'objectivitat, quelcom que, d'altra banda, resulta difícil d'assolir per a qualsevol historiador. Les obres aparegudes en els primers anys especialment,

foren sens dubte escrites de manera que podríem qualificar de molt partidista, fins i tot de visceral. Per adonar-se'n cal solament en molts casos consultar el lloc de publicació, l'Espanya tradicionalista, sotmesa a un regim dictatorial, o l'exili, França, les repúbliques llatinoamericanes...

La bibliografia que avui oferim als nostres lectors no pretén, en cap moment, ser exhaustiva, fóra impossible per a una publicació de les característiques i la modèstia del nostre Butlletí. Hem volgut, això sí, no limitar-nos estrictament a la batalla de l'Ebre. En historia no existeixen els fets aïllats i aquesta batalla no sorgí del no-res. Cal saber-ne les causes i per aconseguir-ho res millor que apropar-nos a aquells moments, als anys de la guerra, als de la República. Molts dels llibres dels que donem noticia els hem tingut a les mans, els hem llegit i estudiat a fons, d'altres són només una referència, en molts casos ni tan sols completa. Som conscients de que en aquest recull podeu trobar-hi força mancances per les quals, ja des d'aquest moment, us demanem excuses.

Obres de caràcter general

A.A. V. V.: 1936-1939. *La Guerra de España*. Círculo/El País, Barcelona, 1986.

Obra col·lectiva. Interessa, per al tema que ens ocupa, el capítol "De Teruel a la Batalla del Ebro", a càrrec de Stanley G. Payne.

BEEVOR, Anthony: *La Guerra Civil española*. Crítica, Barcelona, 2005.

BEN AMI, Shlomo: *La revolución desde arriba*. España 1936-1979. Ropiedras Ediciones, Barcelona, 1980.

Estudi d'un brillant historiador israelià, especialitzat en temes hispànics, que fou el segon ambaixador del seu país a l'estat espanyol. Ben Ami és també autor de *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición* i *La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*.

BENNASSAR, Bartolomé: *El infierno fuimos nosotros. La guerra civil española (1936-1942...)*. Taurus, Madrid, 2005.

Aprofita documentació inèdita i les darreres investigacions. Excel·lent.

BOLLON DE MENDOZA, Alfonso, DE DIEGO GONZALEZ, Alvaro: *Historias orales de la Guerra Civil*. Ariel, Barcelona, 2000.

BRENAN, Oerald: *El laberinto español. Antecedentes sociales y políticos de la Guerra Civil*. Círculo de Lectores, Barcelona, 1988.

L'Espanya del moment vista per un membre del Grup de Bloomsbury.

CABANELLAS, Guillermo: *La guerra de los mil días*. Grijalbo, Buenos Aires, 1973.

Escrita pel fill d'un dels generals facciosos, és rica en detalls de primera mà.

CARR, Raymond: *España 1808-1975*. Ariel, Barcelona, 1985.

Actualitzada en morir Franco, ens ofereix una magnífica visió de conjunt dels dos darrers segles de la nostra història.

FRASER, Ronald: *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros*. Crítica, Barcelona, 1981.

Obra clau d'història oral.

FUSI AIZPURUA, Juan Pablo, PALAFOX, Jordi: *España 1808-1996. El desafío de la modernidad*. Espasa-Calpe, Madrid, 1998.

JACKSON, Gabriel: *La República española y la guerra civil 1931-1939*. Crítica, Barcelona, 1976.

Obra amb la que molts ens iniciarem en l'estudi d'aquells anys. Molts assenyalen, en contra seva, que no ha estat actualitzada des de l'any 1965, quan s'edita per primer cop.

PRESTON, Paul: *La guerra civil española*. Base, Barcelona, 2006.

Una de les darreres aportacions en llengua catalana. Ha estat revisat des que aparegué per primer cop l'any 1986. Molt valuós.

SALAS LARRAZABAL, Ramón: *Historia general de la guerra de España*. Rialp, Madrid, 1986.

TAMAMES, Ramón: *La República. La era de Franco*. Alfaguara/ Alianza. Madrid, 1973.

La segona part és dedicada als anys de la guerra.

THOMAS, Hugh: *La guerra civil española 1936-39*. (Dos volums). Grijalbo, Barcelona, 1976.

Tot un clàssic, de gran vàlua pel que fa referència als aspectes militars i diplomàtics de la contesa.

TUÑON DE LARA, Manuel: *La España del siglo XIX i La España del siglo XX*. Librería Española, París, 1961 i 1973 respectivament.

VILAR, Pierre: *La guerra civil española*. Crítica, Barcelona, 1986.

Breu i entenedora, algú l'ha qualificada de "molt estimulante". Ideal per als que desitgen fer una primera aproximació.

XIFRA, Jordi: *Constituciones, partidos i autonomies (1808-*

1978). Bosch, casa editorial, Barcelona, 1981.

Creiem que cal saber com fórem governats. Aquesta obra ens ajudarà a comprendre-ho.

Obres de caràcter literari i gràfic:

Els literats també feren la seva aportació a l'estudi d'aquells anys. Sense entrar en el camp estrictament novel·lístic recomanem dues obres:

EHRENBURG, Iliá: *España, república de trabajadores*. Crítica, Barcelona, 1976.

ORWELL, George: *Homenatge a Catalunya*. Ariel, Barcelona, 1984.

Pel que fa als aspectes gràfics, una obra cabdal (especialment en relació amb la Terra Alta), és *Legionari. Italians de Mussolini a la guerra d'Espanya (1936-1939)*. Es tracta en realitat del catàleg de l'exposició que, amb el mateix nom, es celebrà recentment al Museu d'Història de Catalunya, a Barcelona.

Biografies i memòries

AGUADO, Emiliano: *Don Manuel Azaña Díaz*. Sarpe, Madrid, 1986.

ARRARAS, Joaquín: *Franco*. Santarén, Valladolid, 1939.

AZAÑA, Manuel: *Diarios, 1932-1933. Cuadernos robados*. Crítica, Barcelona, 1997.

Ibidem: *Memorias políticas y de guerra*. Crítica, Barcelona, 1981.

Ibidem: *Diarios completos. Monarquía, República, Guerra Civil*. Crítica, Barcelona, 2000.

AZCARATE, P.: *Mi embajada en Londres durante la Guerra Civil Española*. Ariel, Barcelona, 1976.

BENNASSAR, Bartolomé: . Edaf, Madrid, 1996.

BLANCO ESCOLA, Carlos: *Franco y Rojo. Dos generales para dos Españas*. Labor, Barcelona, 1993.

CARRILLO, Santiago: *Memorias*. Planeta, Barcelona, 1993.

CIANO, Galeazzo: *Diarios 1937-1943*. Rizzoli, Milan, 1990.

CIERVA, Ricardo de la: *Francisco Franco. Un siglo de España*. Madrid, 1972- 73.

COLMEGNA, Héctor: *Diario de un médico argentino en la guerra de España*. Buenos Aires, 1941.

EGIDO LEON, Angeles: *Manuel Azaña. Entre el mito y la leyenda*. Junta de Castilla y León, Valladolid, 1998.

ESTEBAN INFANTES, Emilio: *General Sanjurjo*. AHR, Barcelona, 1956.

FERNANDEZ SANT ANDER, Carlos: *Casares Quiroga, una pasión republicana*. Edició de Castro, Sada-la Corunya, 2000.

FUSI, Juan Pablo: *Franco, autoritarismo y poder personal*. El País, Madrid, 1985.

GALINSOGA, Luis de: *Centinela de Occidente. Semblan-*

za biogràfica de Francisco Franco. Barcelona, 1956.

GIL PECHARROMAN, José Antonio Primo de Rivera. Retrato de un visionario. Temas de Hoy, Madrid, 1996.

GOMEZ-JORDANA, R.: *Milicia y diplomacia. Los diarios del conde de Jordana (1936-1944)*. Dossoles, Burgos, 2002.

HILLS, George: *Franco, el hombre y su acción*. San Martín, Madrid, 1968.

IBARRURI, Dolores: *Memorias de Pasionaria*. Planeta, Barcelona, 1984.

JULIA, Santos: *Manuel Azaña: una biografía política*. Alianza, Madrid, 1990.

LARGO CABALLERO, Francisco: *Mis recuerdos*. México, 1954.

LISTER, Enrique: *Memorias de un luchador*. G. del Toro, Madrid, 1977.

MAIZ, Félix: *Mola, aquel hombre*. Planeta, Barcelona, 1976.

MARIÑAS, Francisco Javier: *General Varela*. AHR, Barcelona, 1956.

OLMEDO, Antonio, CUESTA, José: *General Queipo de Llano*. AHR, Barcelona, 1957.

PAYNE, Stanley G.: *Franco, El perfil de la historia*. Espasa-Calpe, Madrid, 1992.

PI I SUNYER Carles: *La guerra, 1936.1939. Memories*. Pòrtic, Barcelona, 1986.

PRESTON, Paul: *Franco*. Grijalbo-Mondadori, Barcelona, 1994.

PRIETO, Indalecio, NEORIN, Juan: *Epistolario*. París, 1939.

RAMIREZ, Luis (Luciano Rincón): *Francisco Franco. Historia de un mesianismo*. Ruedo Ibérico, París, 1964.

RIDRUEJO, Dionisio: *Casi unas memorias*. Península Barcelona, 2007.

RIVAS CHERIF, Cipriano de: *Retrato de un desconocido. Vida de Manuel Azaña*. Grijalbo, Barcelona, 1981.

SANCHEZ CATALÁ, A.: *Yo luché en la batalla del Ebro. Diario de un soldado*. Universo, Madrid, 1960.

SERRAHIMA, Maurici: *Memòries de guerra i exili*. (Dos volums) Edicions 62, Barcelona, 1978-1981.

SERRANO SUÑER, Ramón: *Memorias*. Planeta, Barcelona, 1977.

SILVA, Carlos: *General Millón Astray*. AHR, Barcelona, 1956.

SUAREZ FERNANDEZ, Luis: *Francisco Franco y su tiempo*. Fundación Nacional Francisco Franco, Madrid, 1984.

TARAZONA, Francisco: *Yo fui piloto de caza rojo*. Fermín Uriarte, Madrid, 1968.

TUSELL, Javier: *Franco en la Guerra Civil. Una biografía política*. Tusquets, Barcelona, 1992.

VALLES, Edmon: *Dietari de Guerra, 1938-39*. Edicions 62, Barcelona, 1980.

VIGON, Jorge: *General Mola*. AHR, Barcelona, 1957.

La Batalla de l'Ebre

(Per a aquest apartat hem seguit bàsicament la bibliografia que ens dóna Josep Sánchez Cervelló a *La Batalla de l'Ebre: un riu de sang*).

A.A. V. V. : *Corbera d'Ebre monument a la pau. L'Abecedari de la Llibertat*. Missatge escrit. Ajuntament de Corbera d'Ebre. Grup Assistència. 1999.

ALONSO BAQUER, M.: *El Ebro. La batalla decisiva de los 100 días*. La Esfera de los Libros, Madrid, 2003.

ALVAREZ, Santiago: *Historia política y militar de las Brigadas Internacionales. Testimonios y documentos*. Compañía Libertarla, Madrid, 1996.

ARANDA, Antonio: *La guerra en Asturias y en los frentes de Aragón y Levante*. Universidad de Zaragoza, Zaragoza, 1961.

AZAÑA, Manuel: *Causas de la guerra de España*. Crítica, Barcelona, 1986.

BAHAMONDE, A. i CERVERA, J.: *Así terminó la Guerra Civil*. Marcial Pons, Madrid, 1999.

BESOLI, A., GESALI, D., Hernandez, X., IÑIQUEZ, D., LUQUE, J.C.: *La Batalla del Ebro*. RBA. 2006.

BLANCO, Carlos: *La incompetencia militar de Franco*. Alianza, Madrid, 2000.

BUCKLEY, Henry: *Vida y muerte de la República Española*. Espasa-Calpe, Madrid, 2004.

CABRERA, Francisco: *Del Ebro a Gadesa. La Batalla del Ebro, julio-noviembre 1938*. Almena, Madrid, 2002.

CARDONA, Gabriel: *Franco y sus generales*. Temas de Hoy, Madrid, 2001.

Ibídem i LOSADA, J.C.: *Aunque me tires del puente*. Aguilar, Madrid, 2004.

CARR, R. et alii. : *Estudios sobre la República y la Guerra Civil*. Ariel, Barcelona, 1971.

CASTELL, E. et alii.: *La Batalla de l'Ebre. Historia, paisatge, patrimoni*. Pòrtic, Barcelona, 1999.

CASTELL, Andreu: *Las Brigadas Internacionales de la Guerra de España*. Ariel, Barcelona, 1974.

CHURCHILL, W.: *La Segunda Guerra Mundial*. La Esfera de los Libros, Madrid, 2001.

CIERVA, Ricardo de la: *Historia esencial de la Guerra Civil española*. Fénix, Toledo, 1996.

ELSTOR, Peter: *La Legión Condor en España 1936-1939*. San Martín, Madrid, 1973.

ESTRADA, Fernando: *Los que estuvimos en la Batalla del Ebro*. Janzer, Barcelona, 1972.

GALI, Raimon: *L'Ebre i la caiguda de Catalunya*. Barcelonesa d'Edicions, Barcelona, 1996.

GARCIA-VALIÑO, Rafael: *Guerra de liberación española (1938-1939). Campañas de Aragón y Maestrazgo. Batalla de Teruel. Batalla del Ebro*. Imp. Biosca, Madrid, 1949.

GOMA, José: *La guerra en el aire (vista, suerte y al toro)*. AHR, Barcelona, 1958.

GUARNER, Vicent: *L'aixecament militar i la Guerra Civil a Catalunya*. Abadia de Montserrat, Barcelona, 1985.

- HENRIQUEZ CAUBIN, I.: *La Batalla del Ebro*. Unda y García, México, 1944.
- HERNANDEZ, Xavier: *Historia militar de Catalunya*. Dalmau, Barcelona, 2004.
- HERMINIA, Esteban: *Amb el biberó a les trinxeres. La lleva de 1941 durant la Guerra Civil*. Pagès, Lleida, 2003.
- IBN AZZUZ HAKIM, Mohammad: *Actitud de los moros ante el alzamiento*. Marruecos, 1936. Algazara, Málaga, 1997.
- JULIA, Santos (coord.): *Víctimas de la guerra civil*. Temas de hoy, Madrid, 1999.
- KINDELAN, A.: *La verdad de mis relaciones con Franco*. Planeta, Barcelona, 1981.
- Ibidem: *Mis cuadernos de guerra*. Planeta, Barcelona, 1982.
- LISTER, Enrique: *Nuestra guerra. Aportaciones para una historia de la guerra nacional revolucionaria del pueblo español, 1936-1939*. Ed. du Globe, París 1966.
- LLARCH, Joan: *La Batalla del Ebro. Morir en el Ebro*. Plaza & Janés, Barcelona, 1976.
- LOJENDIO, L.M. de: *Operaciones militares de la Guerra de España*. Montaner y Simón, Barcelona, 1940.
- MADARIAGA, M. R.: *Los moros que trajo Franco. La intervención de tropas coloniales en la Guerra Civil*. Martínez Roca, Barcelona, 2002.
- MARQUINA, Antonio: *La diplomacia Vaticana y la España de Franco (1936-1945)*. CSIC, Madrid, 1983.
- MARTIN ACEÑA, P.: *El oro de Moscú y el oro de Berlín*. Taurus, Madrid, 2001.
- MARTÍNEZ REVERTE, Jorge: *La batalla del Ebro*. Crítica, Madrid, 2003.
- MEZQUIDA, Luis: *La batalla del Ebro. Asedio de Tortosa y combates de Amposta*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 2001.
- Ibidem: *La batalla del Ebro. Asedio y defensa de Gandesa*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1977.
- Ibidem: *La Batalla del Ebro. Asedio y defensa de Vilalba de los Arcos*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1974.
- em: *La batalla del Segre. Repercusiones del Ebro en el Oeste de Cataluña*. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1972.
- MOA, Pío: *Los mitos de la Guerra*. La Esfera de los Libros, Madrid, 2003.
- Ibidem: *Los crímenes de la Guerra Civil y otras polémicas*. La Esfera de los Libros, Madrid, 2004.
- MODESTO GUILLOTO, I.: *Soy del quinto regimiento*. Ed. du Globe, París, 1969.
- MORADIELLOS, Enrique: 1936. *Los mitos de la Guerra Civil española*. Península, Barcelona, 2004.
- NASH, Mary: Rojas. *Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Taurus, Madrid, 1999.
- PAGES, Pelai: *La Guerra Civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*. Llibres la Frontera, Barcelona, 1997.
- PIQUÉ PADRÓ, J. i SÁNCHEZ CERVELLÓ, J. (coords.): *La Guerra Civil a les comarques tarragonines (1936-39)*. Cercle de E.H.S., Tarragona, 2000.
- PUJADAS, Xavier: *Tortosa 1936-1939. Mentalitats, revolució i Guerra Civil*. Gràfica Dertosen, Tortosa, 1988.
- REQUENA, M. et alii.: *Las Brigadas Internacionales. El contexto internacional*. Universidad Castilla-La Mancha, Cuenca, 2003.
- ROJO, Vicente: *¡Alerta los pueblos! Estudio político-militar del período final de la guerra española*. Ariel Barcelona, 1974.
- Ibidem: *España heroica. Diez bocetos de la guerra española*. Ariel, Barcelona, 1975.
- ROMERO, Luis: *El final de la Guerra*. Ariel, Barcelona, 1976.
- SALAS LARRAZABAL, Ramón: *Historia del Ejército Popular de la República*. (4 vols.) Ed. Nacional, Madrid, 1973.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, I.: *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*. Flor del Vent, Barcelona, 2001.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep, CLUA MICOLA, Pere: *La Batalla de l'Ebre: un riu de sang*. COMEBE, Gandesa, 2005.
- SERRES BUENAVENTURA, Antònia: *Desfeta i recuperació. Conseqüències de la guerra civil al Pinell de Brai*. (En premsa).
- SOLÉ SABATÉ, J.M. (dtor.): *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. (4 vols.) Ed. 62, Barcelona, 2004-2005.
- Solé Sabaté, J.M., VILLARROYA, J.: *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*. Abadia de Montserrat, Barcelona, 1986.
- SUBIRATS, J.: *Tortosa, front de guerra*. Columna, Barcelona, 1996.
- TAGÜENA, Manuel: *Testimonio de dos guerras*. Planeta, Barcelona 1978.
- TORRES, Estanislau: *La Batalla de l'Ebre i la caiguda de Barcelona*. Pagès, Lleida, 1999.
- VIDAL, César: *La guerra que ganó Franco*. Planeta, Madrid, 2006.
- VIÑAS, Angel: *Guerra, dinero y dictadura*. Crítica, Barcelona, 1984.
- ZUGAZAGOITIA, J.: *Historia de la guerra de España*. Buenos Aires, 1940.

